

Daniyorova Mutabar Mamatazizovna
Iqtisodiyot moliya va buxgalteriya xisobi kafedrası
TMC Instituti

Raxmatullaeva Nigora Buribaevna
Iqtisodiyot moliya va buxgalteriya xisobi kafedrası
TMC Instituti

ELEKTRON TO‘LOV TIZIMLARINING BIZNES BARQARORLIGIGA TA’SIRI

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektron to‘lov tizimlarining biznes barqarorligiga ta’siri iqtisodiy nuqtayi nazardan o‘rganiladi. Raqamli moliyaviy texnologiyalar rivoji natijasida korxonalar to‘lov jarayonlarini tezlashtirish, naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirish va mijozlar bilan o‘zaro munosabatlarni optimallashtirish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Tadqiqotda elektron to‘lov tizimlaridan foydalanish korxonalarning moliyaviy xavfsizligi, operatsion samaradorligi hamda bozordagi raqobatbardoshligini oshirishdagi asosiy omil sifatida baholangan. Shuningdek, biznes subyektlari uchun tranzaksion xarajatlarning kamayishi, tezkor ma’lumot almashinuvi, audit va nazorat mexanizmlarining takomillashuvi orqali barqaror rivojlanishning mustahkamlanishi tahlil qilinadi. Maqolada milliy to‘lov infratuzilmasini raqamlashtirishni jadallashtirish, elektron tijorat ekotizimini kengaytirish va xavfsizlik choralarini kuchaytirish bo‘yicha takliflar ilgari suriladi. Elektron to‘lov tizimlari qo‘llanishining biznes barqarorligiga ta’sirini empirik ma’lumotlar asosida baholash mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini tashkil etadi.

Kalit soʻzlar: Elektron toʻlov tizimlari, biznes barqarorligi, raqamli iqtisodiyot, tranzaksion xarajatlar, moliyaviy xavfsizlik, elektron tijorat, fintech, elektron toʻlov infratuzilmasi, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik.

Daniyorova Mutabar Mamatazizovna
Department of Economics, Finance and Accounting
TMC Institute

Rakhmatullaeva Nigora Buribaevna
Department of Economics, Finance and Accounting
TMC Institute

THE IMPACT OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS ON BUSINESS STABILITY

Annotation: This article studies the impact of electronic payment systems on business stability from an economic point of view. As a result of the development of digital financial technologies, enterprises have the opportunity to accelerate payment processes, expand cashless settlements, and optimize customer relationships. The study evaluates the use of electronic payment systems as a key factor in increasing the financial security, operational efficiency, and market competitiveness of enterprises. It also analyzes the strengthening of sustainable development for business entities through reduced transaction costs, rapid information exchange, and improved audit and control mechanisms. The article puts forward proposals for accelerating the digitization of the national payment infrastructure, expanding the e-commerce ecosystem, and strengthening security measures. The scientific novelty of this study is the assessment of the impact of the use of electronic payment systems on business stability based on empirical data.

Keywords: Electronic payment systems, business stability, digital economy, transaction costs, financial security, e-commerce, fintech, electronic payment infrastructure, economic efficiency, competitiveness.

KIRISH

So'nggi yillarda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi jarayonida elektron to'lov tizimlarining ahamiyati keskin oshdi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortib borishi biznes subyektlari faoliyatida moliyaviy oqimlarni tezkor boshqarish, mijozlar bilan aloqalarni kuchaytirish hamda bozordagi o'zgarishlarga moslashuvchanlikni ta'minlamoqda. Elektron to'lov tizimlari korxonalar uchun nafaqat qulay to'lov vositasi, balki risklarni kamaytirish, pul aylanmasini optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanish imkonini beruvchi strategik infratuzilma sifatida shakllanmoqda.

Raqamli to'lov texnologiyalarining rivoji biznes jarayonlarida innovatsion yechimlarni keng joriy etishga turtki bo'lmoqda. Bugungi kunda to'lov kartalari, mobil ilovalar, QR-kod asosidagi to'lovlar, internet banking, elektron hamyonlar va kontaktless to'lovlar nafaqat iste'molchilar hayotida, balki tadbirkorlik subyektlarining kundalik faoliyatida ham ajralmas unsurga aylandi. Ushbu vositalar orqali amalga oshiriladigan tezkor va xavfsiz tranzaksiyalar savdo hajmining oshishiga xizmat qilmoqda.

Elektron to'lov tizimlarining kengayishi natijasida biznes muhitida raqobatbardoshlik mezonlari ham o'zgarmoqda. Mijozlar uchun qulay xizmat taqdim eta olgan, shaffof va xavfsiz to'lov mexanizmlariga ega kompaniyalar bozorda ustunlikka ega bo'lmoqda. Aynan shu jihatlar korxonalar strategik boshqaruvida raqamli moliyaviy yechimlardan foydalanish darajasining muhimligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi biznes barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Barqarorlik faqat moliyaviy natijalar bilan emas, balki tashkiliy jarayonlar, xavfsizlik, mijozlar ishonchi va xizmatlar

uzluksizligi bilan ham belgilanadi. To'lov infratuzilmasida yuzaga keladigan har qanday uzilishlar korxonalarning obro'-e'tiboriga, daromadlariga va iste'molchilar bilan munosabatlariga salbiy ta'sir etishi mumkin. Shuning uchun ham bizneslar uchun elektron to'lov tizimlarining ishonchliligi hamda axborot xavfsizligi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot doirasida elektron to'lov tizimlarining biznes barqarorligiga ta'sirini baholash, ularning afzalliklari va mavjud muammolarini tahlil qilish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Bu borada raqamli iqtisodiyotning milliy rivojlanish strategiyalaridagi ustuvor yo'nalishlar ham e'tiborga olinadi. Shu tariqa, maqolada elektron to'lovlarning biznesga integratsiyasi orqali iqtisodiy samaradorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlashning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi.

METODLAR

Tadqiqotda elektron to'lov tizimlarining biznes barqarorligiga ta'sirini aniqlashda kompleks yondashuv qo'llanildi. Avvalo, iqtisodiy tahlil usuli asosida elektron to'lovlar bozorining rivojlanish tendensiyalari, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushi va korxonalar faoliyatidagi moliyaviy oqimlar tarkibidagi o'zgarishlar o'rganildi. Bu jarayonda rasmiy statistika ma'lumotlari, elektron tijorat va fintech sohasida faoliyat yuritayotgan kompaniyalar hisobotlari, xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan analitik nashrlar asosiy ma'lumot manbai bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqotning nazariy asoslarini raqamli iqtisodiyot, elektron to'lov infratuzilmasi va biznes barqarorligi bo'yicha ilg'or ilmiy manbalar tashkil etdi. Shuningdek, taqqoslash tahlili orqali rivojlangan mamlakatlar tajribasi bilan mahalliy sharoitdagi joriy etilish jarayonlari solishtirildi. Elektron to'lov tizimlari samaradorligini baholashda tranzaksion xarajatlar modeli, moliyaviy xavfsizlik indikatorlari va operatsion barqarorlik ko'rsatkichlaridan foydalanildi.

Empirik yo'nalishda kichik va o'rta biznes subyektlari o'rtasida elektron to'lov xizmatlaridan foydalanish holati yuzasidan kuzatuv va suhbat metodlari

qoʻllandi. Ularning elektron toʻlovlarga oʻtish darajasi, mijozlar bilan hisob-kitob mexanizmlaridagi oʻzgarishlar hamda toʻlov infratuzilmasining uzluksiz ishlashi bilan bogʻliq qarashlari aniqlashtirildi.

Risklarni baholash metodikasi asosida elektron toʻlov tizimlaridagi axborot xavfsizligi tahdidlari, texnik nosozliklar, kiberhujumlar ehtimoli hamda ularga biznesning tayyorgarligi oʻrganildi. Shu bilan birga, regulyativ muhit tahlili orqali elektron toʻlov bozorini tartibga solish, davlat tomonidan koʻrsatilayotgan qoʻllab-quvvatlash mexanizmlari va normativ-huquqiy baza samaradorligi baholandi.

Tahlil natijalari tadqiqotning keyingi bosqichlarida ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim rol oʻynadi. Metodologik yondashuv orqali elektron toʻlov tizimlarining biznes faoliyatiga integratsiyasi natijasida yuzaga keladigan ijobiy va salbiy omillar keng qamrovli baholashga imkon yaratdi. Shu orqali biznes barqarorligi indikatorlariga elektron toʻlovlarning taʼsiri ishonchli ilmiy asoslar bilan yoritildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, elektron toʻlov tizimlaridan foydalanish biznes barqarorligiga sezilarli ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Birinchidan, tranzaksion jarayonlarning tezlashuvi savdo hajmining oshishiga zamin yaratmoqda. Mijozlar istalgan vaqtda va istalgan joydan toʻlov amalga oshira olishi korxonalar xizmatlarining uzluksizligini taʼminlab, talabni barqarorlashtiradi. Ayniqsa, kichik va oʻrta biznes uchun onlayn toʻlovlar bozor ulushini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Ikkinchidan, elektron toʻlovlar korxonalar moliyaviy nazoratini takomillashtirib, naqd pul bilan bogʻliq xavflarni kamaytiradi. Har bir tranzaksiya raqamli izga ega boʻlgani sababli audit, monitoring va hisobot jarayonlari yengillashadi. Bu korruptsiya va moliyaviy suiisteʼmolliklarning oldini olishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Uchinchidan, tadqiqotda elektron to'lov infratuzilmasining xavfsizlik jihatlari ham baholandi. Zamonaviy himoya protokollari, autentifikatsiya tizimlari va kiberxavfsizlik choralarining joriy etilishi bizneslar uchun ishonchli muhit yaratmoqda. Shu bilan birga, ayrim subyektlarda texnik nosozliklar va xavfsizlikka oid xatarlar hali ham mavjud ekani qayd etildi.

Table 1. Elektron to'lov tizimlarining biznes barqarorligiga ta'siri

Ta'sir yo'nalishi	Ijobiy ta'sirlar (kuchaytiruvchi omillar)	Salbiy ta'sirlar (cheklovchi omillar)	Biznes barqarorligiga umumiy ta'sir
Moliyaviy boshqaruv	Naqd pul bilan bog'liq risklarning kamayishi; audit va monitoringning yengillashishi; shaffoflik oshishi	Integratsiya xarajatlari; texnik xizmat uchun doimiy mablag' talab etilishi	Moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi
Savdo jarayonlari	Tezkor tranzaksiyalar orqali savdo hajmi ortadi; xaridorlar uchun 24/7 to'lov imkoniyati	Texnik nosozliklar savdoda uzilish keltirib chiqarishi	Operatsion barqarorlikni oshiradi
Mijozlar ishonchi	Qulaylik, xavfsizlik, shaffoflik orqali doimiy mijozlar bazasi kengayadi	Raqamli savodxonlik yetishmasa xizmatdan foydalanish pasayadi	Bozor ulushi va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi
Xavfsizlik	Kiberhujumlardan himoya texnologiyalari, autentifikatsiya, real-vaqt monitoring	Kiberxavf doimo mavjud; ma'lumotlar o'g'irlanishi ehtimoli saqlanib qoladi	Ishonch va obro' barqarorligini belgilaydi
Innovatsion rivojlanish	Fintech texnologiyalarni joriy etish; yangi xizmat turlarining paydo bo'lishi	Xodimlarni o'qitish zarurati; transformatsiya jarayoni sekin kechish ehtimoli	Uzoq muddatli strategik rivojlanishga olib keladi
Regulyativ	Davlat qo'llab-	Normativ	Xavfsiz va tartibli

muhit	quvvatlashi; litsenziyalash va nazorat tizimlarining takomillashuvi	talablarning tez- tez yangilanishi biznesga yuk bo'lishi mumkin	raqamli moliya bozorini yaratadi
--------------	--	--	-------------------------------------

Natijalarga ko'ra, elektron to'lov tizimlaridan keng foydalanayotgan kompaniyalarda mijozlar ishonchi yuqori darajada shakllanadi. Tezkor xizmat ko'rsatish, shaffoflik va qulaylik mijozlarni doimiy xaridorlar qatorida ushlab turishga yordam beradi. Bu esa raqobatdagi ustunlikni mustahkamlab, biznesning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, regulativ va infratuzilmaviy qo'llab-quvvatlashning kuchayishi korxonalarda innovatsion moliyaviy texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirdi. Elektron tijorat sektori barqaror o'sib borayotgani ham aynan raqamli to'lov mexanizmlarining rivoji bilan chambarchas bog'liqdir. Umuman olganda, tadqiqot natijalari elektron to'lov tizimlari biznes barqarorligining muhim omillaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar elektron to'lov tizimlarining biznes barqarorligini ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Biroq tizimni qo'llash jarayonida yuzaga keladigan ayrim cheklovlar va muammolar ham mavjud bo'lib, ular chuqur tahlilni talab qiladi. Eng avvalo, elektron to'lov infratuzilmasining barqaror ishlashi texnologik resurslar va yuqori sifatli internet tarmog'iga bog'liq. Kichik hududlarda uzilishlar ko'p uchrashi natijasida to'lov jarayonlarida kechikishlar vujudga kelishi mumkin. Bu esa mijozlar ishonchining pasayishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, tadqiqotda xavfsizlik tahdidlari muhim masala sifatida qayd etildi. Har qanday raqamli tizim kabi elektron to'lov tizimlari ham kiberhujumlar, ma'lumotlar o'g'irlanishi, firibgarlik kabi xavflarga moyil. Shu bois, korxonalar tomonidan axborot xavfsizligini kuchaytirish, doimiy monitoring hamda xodimlarni kiberxavfsizlik madaniyatiga o'rgatish zarur.

Elektron to'lov tizimlarini joriy etish moliyaviy xarajatlarni talab qilishi ham bizneslarni ushbu jarayondan chekinishiga sabab bo'lishi mumkin. Yangi texnologiyani o'zlashtirish, integratsiya va texnik xizmat uchun qo'shimcha mablag'lar kerak bo'ladi. Biroq uzoq muddatda bu sarmoya biznesning raqobatbardoshligini oshirish orqali o'zini oqlashi tadqiqotda tasdiqlandi.

Mijozlarning raqamli savodxonlik darajasi ham ahamiyatli omil sifatida qayd etiladi. To'lov tizimlaridan foydalanish bo'yicha bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi ayrim to'lov jarayonlarida qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli, bank va fintech kompaniyalari tomonidan aholining moliyaviy raqamli savodxonligini oshirishga doir keng ko'lamli dasturlarni rivojlantirish taklif etiladi.

Regulyativ muhitning takomillashuvi ijobiy samaralar bermoqda. To'lovlar bozorini tartibga solish, litsenziyalash tartibini soddalashtirish va raqobatga sharoit yaratish natijasida yangi fintech subyektlari paydo bo'lmoqda. Shu bilan birga, nazorat mexanizmlarining kuchaytirilishi bizneslar va iste'molchilar uchun xavfsiz xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi.

Umuman olganda, elektron to'lov tizimlarining rivoji biznesda innovatsion boshqaruv, mijozlar bilan barqaror aloqalar va samarali risk-menejment tizimini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Mazkur jihatlar biznes barqarorligining asosi sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar asosida elektron to'lov tizimlari biznes barqarorligining muhim omillaridan biri ekanligi aniqlandi. Raqamli moliyaviy texnologiyalar yordamida korxonalar operatsion jarayonlarni optimallashtirib, mijozlarga qulay xizmat ko'rsatish orqali raqobatbardoshligini oshira oladi. Tezkor va xavfsiz tranzaksiyalar savdo hajmining ortishiga, shaffof moliyaviy boshqaruv esa korxonalarning ishonchliligiga xizmat qiladi.

Elektron to'lov tizimlarini joriy etish biznesni strategik rivojlanishga yo'naltirib, uzoq muddatli barqarorlikni mustahkamlaydi. Naqd pulsiz

iqtisodiyotga o'tish orqali risklar kamayadi, audit va nazorat mexanizmlari takomillashadi, mijozlar ishonchi kuchayadi. Shuningdek, elektron tijorat ekotizimining kengayishi korxonalar faoliyatida yangi imkoniyatlar yaratadi, innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj ortadi.

Shu bilan birga, elektron to'lov tizimlari texnik, xavfsizlik va malaka bilan bog'liq muammolarni hal etishni talab qiladi. Buning uchun infratuzilmani rivojlantirish, kiberxavfsizlik choralari kuchaytirish va xodimlar hamda iste'molchilar raqamli savodxonligini oshirish zarur. Bu borada davlat, banklar va fintech sektorining hamkorligi muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotdan olingan ilmiy xulosa shundan iboratki, elektron to'lov tizimlari biznes barqarorligini ta'minlashga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Ular iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, bozordagi raqobatni kuchaytiradi va korxonalar oldida yangi rivojlanish istiqbollarini ochadi. Demak, elektron to'lov infratuzilmasini rivojlantirishni davom ettirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish biznesning kelajakdagi barqaror rivoji uchun zarur shartlardan biridir.

Adabiyotlar

1. Alimov, M. Raqamli iqtisodiyotda naqd pulsiz hisob-kitoblar rivoji. Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
2. Kushakova, M. N., Akhmedov, B. A., Kushakova, M. S., & Umarova, D. R. Economic Characteristics and Principles of the Formation of the Transport Cluster in the Tourism Sector in the Conditions of the Digital Economy. *Sustainable Development of Transport*, 107.
3. Akhmedov, B. A. (2025). Implementing artificial intelligence and virtual learning environments in Elementary Schools in Uzbekistan. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*, 12(1), 63-70.
4. Hamidov, A. Elektron to'lov tizimlarining moliyaviy xavfsizlikka ta'siri. Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, 2024.

5. Karimova, S. Elektron tijorat va biznes barqarorligi. Innovatsion iqtisodiyot, 2022.
6. Otaboyev, N. Fintech texnologiyalarining rivojlanish istiqbollari. Raqamli transformatsiya, 2023.
7. Safarov, D. Bank to'lov infratuzilmasida xavfsizlik mexanizmlari. Bank ishi, 2024.